

Грицина Л. А.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницького національного університету

Hrytsyna L. A.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of International Economic Relations Department
Khmelnitskyi National University

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE ENTERPRISES: INTERNATIONAL AND UKRAINIAN EXPERIENCE

Анотація. У статті представлено порівняльний аналіз основних моделей корпоративної соціальної відповідальності (американської, європейської та японської), що склались у світ. Наведено характеристику міжнародних ініціатив, які містять загальні вимоги до принципів поведінки підприємств у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Визначено особливості реалізації корпоративної соціальної відповідальності українськими підприємствами.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), національні моделі, міжнародні стандарти, індекси, корпоративна культура.

Постановка проблеми. Загострення економічних, політичних, соціальних та екологічних проблем, що спостерігається у світі з 80–90 років ХХ ст., та нездатність держаних інституцій їх подолати породили потребу у запровадженні нових підходів до розвитку, що розпоршують зони відповідальності, характерні для класичного трикутника «влада-бізнес-суспільство».

Одним із таких підходів і виступає концепція корпоративної соціальної відповідальності підприємства, яка передбачає зміну ролі господарських суб'єктів у суспільстві, включення до сфери їх інтересів таких непритаманних для класичного розуміння мети функціонування підприємства видів діяльності, як соціальна та екологічна.

Варто зазначити, що формування концепції КСВ підприємств у сучасному його баченні є результатом тривалої еволюції ролі, значення та сприйняття компанії суспільством. Якщо на початку соціальна відповідальність підприємства виражалась у окремих благодійних акціях, рекламній та PR-діяльності, то нині соціально-відповідальна діяльність – це невід'ємний елемент загальної стратегії розвитку підприємства. При цьому підприємство у своїй діяльності починає орієнтуватися не на забезпечення високого рівня прибутку у коротко-строковій перспективі, а на створення необхідних умов для забезпечення довгострокового сталого розвитку та зростання, яке базується на врахуванні інтересів усіх зацікавлених сторін.

Інтеграція України у світове співтовариство змушує і вітчизняні інституції долучитися до пошуку механізму подолання суперечностей між владою, бізнесом та суспільством, що актуалізує питання вивчення, адаптації та запровадження зарубіжного досвіду реалізації принципів КСВ у вітчизняну практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у дослідження становлення та розвитку корпоративної соціальної відповідальності, регіональних особливостей соціально-відповідального підходу до ведення виробничої діяльності внесли вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме І. Акімова, Ю. Благоев, Т. Бредгард, П. Дру-

кер, Ф. Євдокімов, А. Керолл, Ф. Котлер, С. Літовченко, М. Мескон, Дж. Мун, Г. Назаров, М. Дейч. Водночас все ще недостатньо уваги приділяється вивченню вітчизняного досвіду розвитку КСВ, визначенню причин неприйняття цієї ідеї більшістю українських підприємств.

Метою статті є узагальнення міжнародного досвіду формування та реалізації корпоративної соціальної відповідальності підприємства, визначення стану та динаміки запровадження цього підходу вітчизняними підприємствами.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на значні розбіжності у розумінні корпоративної відповідальності серед сучасних науковців та підприємців США і країн Європи, обумовлені історичними, культурними та соціальними відмінностями, вчені виділяють три основні моделі корпоративної соціальної відповідальності, а саме американську, японську та європейську, при цьому європейську модель поділяють на моделі корпоративної соціальної відповідальності континентальної Європи, Великої Британії та скандинавських країн. Порівняльний аналіз базових національних моделей КСВ представлено у таблиці 1.

Незважаючи на розбіжності у регіональному розвитку корпоративної соціальної відповідальності підприємств, у світі розробляються та запроваджуються міжнародні ініціативи, які містять загальні підходи до реалізації принципів поведінки підприємств у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Умовно їх можна поділити на чотири групи залежно від сфери їх застосування та тих напрямів, які вони регулюють (табл. 2).

Так, до першої групи належать ті міжнародні ініціативи, які визначають загальні принципи та вимоги щодо діяльності підприємства у сфері корпоративної соціальної відповідальності. При цьому більшість з них носить декларативний характер і не містить розробленого механізму проведення зовнішнього аудиту для підтвердження дотримання підприємством визначених принципів. Деякі документи, що відносяться до цієї групи, містять положення, відповідно до яких підприємства повинні само-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз американської та європейської моделей корпоративної соціальної відповідальності підприємств [1; 2; 3]

Ознаки розбіжностей	Американська модель	Європейська модель	Азійська (японська) модель
Особливості середовища	Індивідуальний підхід	Колективний підхід	
Мета діяльності підприємства	Максимізація доходів акціонерів	Досягнення стратегічних цілей з врахуванням інтересів зацікавлених сторін	Отримання доходу вважається другорядним завданням, на першому місці знаходяться соціальна згуртованість, шанобливе ставлення до кожного окремого працівника та до суспільства загалом
Спонукальні мотиви	Особисте бажання керівника / власника підприємства, який керується власними моральними принципами	Соціальні вимоги суспільства	
Головні учасники	Підприємства	Підприємства, державні органи влади, профспілки та професійні об'єднання працівників, членів місцевих громад	
Документи, якими керується	Внутрішній кодекс підприємства	Законні та регуляторні акти, закріплені на рівні держави, внутрішні кодекси компаній	
Основні методи	Благодійна діяльність	Діяльність, визначена у законодавчих актах	Запровадження внутрішніх програм підтримки працівників за принципом «бізнес-сім'я»

Таблиця 2

Класифікація міжнародних документів, що регулюють діяльність підприємств у сфері корпоративної соціальної відповідальності [4; 5]

Основні групи міжнародних документів у сфері КСВ	Міжнародні документи
Група 1. Міжнародні документи, що визначають загальні принципи та вимоги щодо діяльності підприємства у сфері КСВ	UN Global Compact (Глобальний договір ООН)
	Global Sullivan Principles (Глобальні принципи Салівана)
	Organisation for Economic Cooperation and Development Guidelines for Multinational Enterprises (Рекомендації Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо діяльності багатонаціональних корпорацій)
	ECCR / ICCR Principles for Global Corporate Responsibility: Benchmarks (Принципи всесвітньої корпоративної відповідальності)
	Принципи ведення бізнесу на засадах концепції корпоративної соціальної відповідальності (Caux Round Table Principles for Business)
Група 2. Міжнародні документи, що містять вимоги щодо управління підприємством та передбачають проведення сертифікації його діяльності	Social Accountability 8000 (Соціальна відповідальність 8000)
	International Organization for Standardization ISO9000, & ISO 14000 & ISO 26000 (Стандарти серії ISO9000: стандарти менеджменту якості організації; ISO 14000: стандарти екологічного менеджменту; ISO 26000: стандарт із корпоративної соціальної відповідальності, що були розроблені Міжнародною організацією стандартизації)
	Forest Stewardship Council's Principles and Criteria for Forest Management (Принципи та критерії Форест Менеджменту)
Група 3. Міжнародні документи щодо оцінки рейтингу соціальної відповідальності	FTSE4 Good Selection Criteria (Індекс, що включає до розрахунку екологічну складову, дотримання прав людини, протидію корупції)
	Dow Jones Sustainability Group Index (Індекс сталого розвитку Доу Джонса)
Група 4. Міжнародні документи, що визначають загальні вимоги щодо обліку та звітності	AccountAbility 1000 Series (Стандарти серії AA 1000)
	Global Reporting Initiative Guidelines (Глобальна ініціатива з питань звітування)

стійно звітувати про свої досягнення (наприклад, це стосується підприємств, що підписалися під Глобальним договором), або ж передбачають можливість офіційного чи неофіційного контролю.

Друга група об'єднує міжнародні ініціативи, які містять чіткі вимоги щодо управління підприємством та проведення сертифікації його діяльності, що охоплює процеси первинної оцінки, впровадження та подальшого контролю дотримання умов сертифікації. Дотримання вимог цих документів сприяє поширенню принципів корпоративної соціальної відповідальності на всі етапи діяльності підприємства та підвищенню загального рівня довіри зацікавлених сторін до його роботи.

Третю групу складають міжнародні документи, розроблені різними інвестиційними фондами для оцінки рейтингу соціальної відповідальності підприємств. Зміст цих документів значно різниться залежно від фонду.

Четверту групу складають міжнародні документи, які визначають загальні вимоги щодо обліку та звітності. Вони не містять чітких норм, досягнення яких є обов'язковими, а, враховуючи принцип потрійної результативної діяльності, визначають загальний механізм налагодження зв'язків із зацікавленими сторонами [4].

Як свідчить світовий досвід, запровадження корпоративної соціальної відповідальності вимагає формування та розвитку на підприємстві певного рівня корпоратив-

ної культури, що виникає під впливом загального соціокультурного контексту. На думку О. Бондаренко, зв'язок між загальним соціокультурним контекстом (зовнішня система) та корпоративною культурою (внутрішня система) носить складний, нелінійний та системний характер. Відповідно, перший рівень цінностей загального соціокультурного контексту складається із загальнолюдських морально-етичних цінностей. Другий враховує національну соціокультурну специфіку. Третій рівень характеризується зіткненням та протистоянням жорстких соціальних фактів минулого та альтернативних соціокультурних ідей сьогодення. Четвертий рівень визначається як «культурний потік» сучасних нових соціокультурних практик, незначна частина яких з часом набуде усталеності. П'ятий рівень складається з цінностей, які свого часу не були втілені, не набули усталеності, але за сучасних умов мають шанс отримати визнання. Цілісність культури обумовлюється взаємозв'язком та взаємозалежністю наведених п'яти рівнів її структури цінностей [6].

На жаль, вітчизняна система господарювання не пройшла у своєму історичному розвитку необхідні етапи, які в західному суспільстві привели до усвідомлення важливості соціальної відповідальності та результатів її запровадження [7].

Нині в Україні вимог і стандартів корпоративної соціальної відповідальності почали дотримуватися великі холдингові компанії та промислові підприємства, що цінують власний імідж, який вони мають перед ймовірними партнерами, інвесторами та суспільством. Однак більшість вітчизняних компаній все ще не бачить переваг соціально орієнтованого ведення бізнесу, акцентуючи увагу лише на необхідності витрачання коштів на соціальні ініціативи [8].

На підтвердження цього варто навести дані щодо динаміки приєднання українських компаній до Глобального договору ООН, розробка якого була ініційована Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном на Всесвітньому Економічному Форумі в Давосі в 1999 році, на якому він закликав світову підприємницьку еліту дотримуватись дев'яти (зараз десяти) принципів корпоративної соціальної відповідальності у сфері прав людини, трудових відносин, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією. Нині принципи Глобального договору ООН є такими:

- ділові кола мають поважати міжнародно-визнані права людини та дотримуватись підходу щодо їх захисту;
- ділові кола не повинні брати участь у порушенні прав людини;
- ділові кола мають підтримувати принцип свободи асоціацій та визнавати право на колективний договір;
- ділові кола мають підтримувати ліквідацію усіх форм примусової та зобов'язувальної праці;
- ділові кола мають підтримувати ліквідацію дитячої праці;
- ділові кола мають підтримувати ліквідацію дискримінації прийому на роботу та в професійній діяльності;
- ділові кола мають підтримувати обережний підхід до екологічних завдань;
- ділові кола мають реалізовувати ініціативи щодо підтримки посилення екологічної відповідальності;
- ділові кола мають заохочувати розроблення та розповсюдження екологічно безпечних технологій;
- ділові кола мають боротися з усіма видами корупції, включаючи здирництво та хабарництво [9].

До мережі Глобального договору ООН може приєднатися будь-яка фірма, якщо її керівництво візьме на себе зобов'язання з виконання зазначених принципів. Учас-

ники мережі Глобального договору зобов'язані щорічно подавати повідомлення про досягнутий прогрес у реалізації десяти принципів Глобального договору ООН, які відносяться до прав людини, трудових відносин, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією. «Звіт з прогресу» (Communication on Progress, COP) – це повідомлення, адресоване зацікавленим сторонам (споживачам, співробітникам, професійним спілкам, акціонерам, ЗМІ, уряду тощо) про роботу, виконану компанією в напрямі реалізації цілей Глобального договору у своїй діяльності. Неподання цього Звіту протягом 2 років поспіль призводить до виключення компанії зі списку діючих учасників мережі Глобального договору.

За час роботи Глобального договору ООН в Україні зі списку учасників було виключено 90 українських підприємств, найбільше у 2012 році, коли сплив час подання Звітів учасниками, що приєдналися у 2008–2009 роках на хвилі популяризації ідеї соціальної відповідальності та сталого розвитку бізнесу (рис. 1) [9].

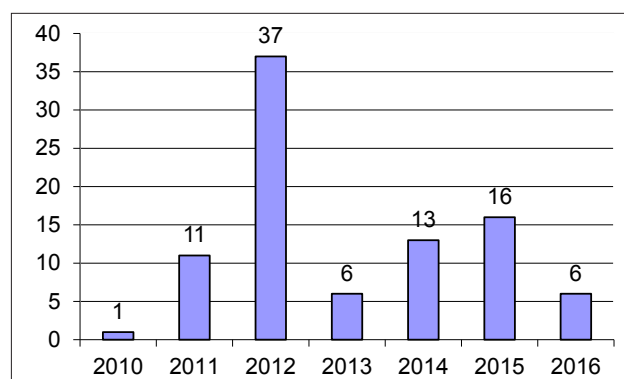

Рис. 1. Розподіл українських підприємств, що були вилучені зі списку Глобального договору ООН, за часом їх виключення

Сьогодні учасниками мережі Глобального Договору ООН в Україні залишаються лише 55 компаній, з яких 11 – це неурядові організації, 44 – комерційні підприємства. На рисунку 2 [9] подано розподіл діючих членів Глобального договору ООН України за часом їх приєднання до цієї ініціативи.

Рис. 2. Розподіл діючих членів Глобального договору ООН України за часом їх приєднання до цієї ініціативи

Слід зазначити, що питання про фінансову доцільність запровадження корпоративної соціальної відповідальності все ще залишається дискусійним. З одного боку, порівняння найбільш популярних індексів (MSCI World

Index, Dow Jones Sustainability Index, FTSE4 Good Index) показує, що особливих фінансових дивідендів соціально відповідальна діяльність не приносить, оскільки стохастичний характер зміни цін на акції не дає змогу зробити конкретні висновки, яким чином кожен окремих фактор впливає на ринкову вартість підприємства. Серед науковців, які досліджували зв'язок між соціальною відповідальністю бізнесу та фінансовими показниками діяльності підприємства, слід відзначити американського економіста Деніела Франкліна. У статті "Just good business" він зробив спробу обґрунтувати економічну доцільність соціально відповідальної діяльності, посилаючись на узагальнення результатів 167 досліджень, проведених за останні 35 років, яке підтверджує існування деякої позитивної кореляції між фінансовими показниками організації та рівнем її соціальної відповідальності [10].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, варто відзначити, що, незважаючи на довгу історію розвитку концепції корпоративної соціальної відповідальності,

нині немає єдиної думки щодо суті цієї концепції, її еволюції, формулювання основних положень та принципів. Проведений аналіз показав наявність двох протилежних тенденцій розвитку корпоративної соціальної відповідальності. Так, з одного боку, спостерігається уніфікація вимог до корпоративної соціальної відповідальності підприємств через розробку та запровадження міжнародних ініціатив, стандартів та індексів. З іншого боку, простежується значний вплив національних особливостей і, як наслідок, формування регіональних моделей корпоративної соціальної відповідальності підприємств. При цьому в Україні було здійснено спробу штучної популяризації корпоративної соціальної відповідальності підприємств без формування належного соціокультурного контексту сприйняття цієї ідеї. Наслідки подібної ініціативи яскраво ілюструє динаміка зміни чисельності учасників мережі Глобального договору ООН в Україні – зі 145 компаній, що приєдналися до мережі протягом 2006–2016 років, діючими членами залишаються лише 55.

Список використаних джерел:

1. Matten D. Corporate Social Responsibility in Europe - State-of-the-Art and Future Perspectives in a Globalizing Economy / D. Matten, J. Moon // Material of Annual Conference at Academy of Management. – Seattle. – 2003. – P. 10–12.
2. Secchi D. Corporate Social Responsibility in Europe: Analyzing Business in Transnational Contexts / D. Secchi // Economics and Quantitative Methods. – Varese : University of Insubria, Department of Economics. – 2004. – № 34. – P. 1–19.
3. Колосок А. Зарубіжний досвід соціальної відповідальності бізнесу та перспективи його застосування в Україні / А. Колосок // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – № 1. – С. 15–19.
4. Mapping Instruments for Corporate Social Responsibility. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2003. – 30 p.
5. The institutional promotion of corporate social responsibility reporting / [D. Tschopp, S. Wells, D. Barney] // Journal of Academic and Business. – 2012. – № 5. – P. 1–18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aabri.com/manuscripts/111010.pdf>.
6. Бондаренко О. Структурно-функціональна модель корпоративної культури / О. Бондаренко // Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2012. – № 6. – С. 101–105.
7. Дейч М. Міжнародний досвід розвитку корпоративної соціальної відповідальності та можливості його адаптації до умов України / М. Дейч // Економіка та право. – 2011. – № 3. – С. 13–19.
8. Довгань Л. Економічні аспекти корпоративної соціальної відповідальності в умовах макроекономічної кризи / Л. Довгань, І. Малик // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2012. – № 2. – С. 106–110.
9. United Nations Global Compact [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unglobalcompact.org>.
10. Белявська К. Соціальна відповідальність бізнесу: еволюція поглядів на проблему / К. Белявська // Вісн. Хмельниц. нац. ун. – 2011. – № 1. – С. 228–233.

Анотація. В статтю представлено порівняльний аналіз основних моделей корпоративної соціальної відповідальності (американської, європейської та японської), які склалися в світі. Приведено характеристику міжнародних ініціатив, які містять загальні вимоги до поведінки підприємств у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Визначено особливості реалізації корпоративної соціальної відповідальності українськими підприємствами.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность (КСО), национальные модели, международные стандарты, индексы, корпоративная культура.

Summary. The article has presented a comparative analysis of the main models of corporate social responsibility (American, European and Japanese). It has been determined the characteristic of international initiatives that include general requirements to conduct business principles of corporate social responsibility. The features of the implementation of corporate social responsibility at the Ukrainian enterprises have been defined.

Key words: corporate social responsibility (CSR), national models, international standards, codes, corporate culture.